

Maskerkoppen van de Maori op een tabakspijp

Pijpenkop
van de Maori
Collectie Amsterdam Pipe Museum
APM 22.288

De Maori uit Nieuw-Zeeland hebben zich zeer verdienstelijk gemaakt in het snijden van houten voorwerpen. Zij ontwikkelden daarin een stijl die zich onderscheidt van iedere andere kunstnijverheid waar ook ter wereld. Het voornaamste kenmerk zijn de geometrische motieven die de voorwerpen overwoekeren en waarin Maori maskers verwerkt zijn, samen met stereotype ornamenten. Bewijs van hun artistieke prestaties is deze tabakspijp met een gefigureerde ketel aan een rechte steel.

**Ansichtkaart van
Maori-koning Tawhiao
uit de collectie van
the University of Waikato**

Pijp van de Maori met afschrikwekkende Januskop

Collectie Amsterdam Pipe Museum APM 22.288

Qua vorm is het een tabakspijp zoals veel Europese bruyèrepijpen, die vanaf 1860 algemeen gemaakt zijn. Dit harde en brandbestendige wortelhout van de boomheide, *Erica arborea*, is bij ons nog altijd in gebruik voor tabakspijpen. De Maori snijden echter in lokaal *totarabout*. Wat het voorwerp uniek en kenmerkend voor de Maori maakt, is de decoratie. Aan de steelzijde van de ketel zien we in hoog reliëf een angst-aanjagende maskerkop met opvallende wijd open ogen onder vrijstaand gesneden hoge wenkbrauwen. De geopende mond vol scherpe tanden is rond de steelaanzet aangebracht. Aan de keerzijde van de pijpenkop is een tweede masker aangebracht, ook met geopende mond met vergelijkbare tanden die in de steel bijten. Zo is een soort Januskop ontstaan, een dubbelgezicht dat naar twee kanten kijkt. De Maori noemen dit maskergezicht een *whēku*. Volgens traditie hangen dergelijke maskers aan de gevel van het gemeenschapshuis ter afschrikking van boze geesten.

De ketel

De tabakspijp laat niet alleen twee maskers zien. Tussen deze twee portretten zien we een menselijke afbeelding dat uit een spiraal achter de mondhoeken ontspringt en waarbij twee armen twee benen vasthouden. De bijbehorende romp met billen wordt net als de schouders aangegeven met spiralen. De beide zijkanten van de pijpenkop hebben dus een menselijke afbeelding, al ervaren wij die eerder als een geometrisch vlechtmotief, lokaal bekend als *rauponga pattern*. Door de verschillende motieven aan elkaar te schakelen ontstond een volledig bedekt oppervlak, geen plekje op de pijp is onversierd gelaten.

De steel

Ook de steel van de pijp is volledig gesneden met hetzelfde rauponga patroon. Het verdikte steeleind heeft weer twee ogen gekregen, waardoor je er met wat fantasie de kop van een vogeltje in kunt zien. Alle zes ogen in de voorstelling zijn met parelmoer ingelegd, met centraal zwarte pupillen. De Maori gebruiken hiervoor het parelmoer van zeeoren (*Haliotidae*), dat zij zelf met *pana* aanduiden. De tabakspijp is gemonteerd met een recht buffelhoornen mondstuk met afgeplatte beet eindigend in een knoop waardoor de pijp achter de tanden kan blijven hangen. Die vormgeving is typisch Europees. De aanzet van het separate roer, het mondstuk, aan het hout vertoont een

aantrekkelijke golvende lijn, een vinding die in Europa in die tijd nog niet bestaat. Behalve dat de algehele vorm van de pijp gekopieerd is van de Engelse pijp, zien we toch vooral de typerende Maori drang tot artistieke decoratie.

Provenance

Pijpenliefhebber en kenner Alfred Dunhill beeldt in zijn standaardwerk *The Pipe Book* (1924) een tabakspijp af die opvallende gelijkenis vertoont. Hij spreekt van 'English style' in tegenstelling tot pijpen die de Maori voor eigen gebruik maakten en waaraan niet de invloed van de Engelse exportpijpen ten grondslag ligt. Dunhill tekende de pijp na van het origineel dat zich toen al in het British Museum bevond, verkregen in 1896. Verwonderlijk is de exceptioneel gedetailleerde herkomst. De pijp was ooit bezit van de Maori koning Ta-whiao, die regeerde van 1860 tot 1894. Deze gaf de pijp cadeau aan de Duitser Julius von Haast, directeur van het Museum van Christchurch. Op zijn beurt overhandigde deze het voorwerp aan Enrico

Giglioli, zijn collega van het Koninklijk Museum voor Natuurlijke Historie in Florence. Vanuit Italië is het voorwerp uiteindelijk in het British Museum terechtgekomen en heeft daar zijn eindbestemming gevonden.

Te Awara

Alsof die provenance nog niet uitgebreid genoeg is, hebben alle eigenaren ook nog de maker van deze pijp genoteerd: Patoromu Tamatea van de Ngati Tamateatutahi clan, onderdeel van het grotere volk de Te Arawa. De datering van de pijp zou in de jaren 1870 liggen.

De Te Awara is een van de Maori-volken dat zijn gebied heeft midden op het Noord-Eiland, vanaf de kust tot aan het Lake Rotorua. Door grote bedreigingen van naburige bevolkingsgroepen besloten de Te Awara vanaf 1860 meer samen te werken met de Engelse kolonisten om zo van hun bescherming te kunnen profiteren. Dat ging samen met een versmelting van hun animistische geloof met het anglicaanse. Deze assimilatie heeft ongetwijfeld ook gezorgd voor de kennismaking met de typisch Engelse *briar-pipes*, die ten grondslag liggen aan de hierbij afgebeelde tabakspijp.

Gezien de opvallende gelijkens tussen de twee pijpen, één in het British Museum, de andere in Amsterdam kunnen we onze pijp veilig toeschrijven aan dezelfde snijder en deze ook dezelfde datering toekennen. Dat er twee exemplaren bewaard bleven zegt iets over de seriematige vervaardiging door kunstenaars toen. Wanneer eenmaal een succesvol ontwerp bedacht was, is het logisch er meer exemplaren van te maken.

info@pipemuseum.nl

Don Duco (1953), kunsthistoricus en museoloog, is oprichter van het *Amsterdam Pipe Museum* en wordt gezien als expert op het gebied van de wereldwijde historie van de pijp en het roken.

Meer lezen:

Don Duco, *Tabakspijpen van de Maori*, Amsterdam, 2010, www.pipemuseum.nl

Van boven naar beneden:

Typerende gesneden Maori-pijp voorstellende een vogelkop met een hardrubber mondstuk dat buiten Londen is gemonteerd met een zilveren busje. APM 20.286

Hier heeft de Maori-snijder het pijpmodel niet goed begrepen, de steel is niet verbonden met de onderkant van de pijpenkop, maar halverwege bevestigd. APM 20.285

Maori-pijp met tiki-masker, die eveneens in Engeland is gemonteerd, dit keer in Birmingham, in 1895 volgens het zilvermerk. APM 20.278

Voor meer info type in Google: APM XXXX (coll.nr.)